

Przemysław Pluskota

Działalność mikrofinansowa w krajach europejskich

Ekonomiczne Problemy Usług nr 39, 313-320

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PRZEMYSŁAW PLUSKOTA

Uniwersytet Szczeciński

DZIAŁALNOŚĆ MIKROFINANSOWA W KRAJACH EUROPEJSKICH

Wprowadzenie

Ideą mikrofinansów jest wsparcie osób (podmiotów) o niskich dochodach, ubogich, wykluczonych z orbity zainteresowań banków, z jednoczesnym przełamywaniem barier ich finansowej obsługi oraz popieranie zasady samopomocy. W tradycyjnym ujęciu mikrofinanse kojarzone są z dostarczaniem biednym rodzinom niewielkich kredytów (mikrokredytów, mikropożyczek) w celu poprawy ich sytuacji materialnej, aby wspomóc je w pobudzaniu aktywności gospodarczej. W orbicie zainteresowania instytucji mikrofinansowych znajdują się również osoby rozpoczynające działalność lub prowadzące ją bardzo krótko, wielokrotnie samodzielnie. Zazwyczaj tego typu jednostki nie mają możliwości skorzystania z usług tradycyjnych instytucji finansowych. Cechą systemu mikropożyczkowego, odróżniającą go od systemu bankowego, jest szczególna forma współpracy wielokrotnie oparta na wzajemnym zaufaniu i partnerstwie pomiędzy pożyczkodawcą a pożyczkobiorcą. Działające na rynku instytucje mikrofinansowe skutecznie docierają do grupy docelowej stosując niekonwencjonalne procedury udzielania pożyczek, jednocześnie kierując się samowystarczalnością finansową¹.

Mikropożyczka² traktowana jest jako narzędzie w zmniejszaniu bezrobocia, prowadzeniu polityki w odniesieniu do osób wykluczonych społecznie i finansowo oraz jako element wzrostu przedsiębiorczości. Szerokie spektrum celów jakie spełnia to wsparcie odzwierciedla różnorodną formę prowadzenia działalności mikropożyczkowej oraz przepisów ją regulujących. Mikropożyczka może odgrywać użyteczną rolę promowania samozatrudnienia oraz procesu ekonomicznego wzrostu. Tak szeroka definicja uzależniona jest od różnorodności gospodarczej państw, które używają tego elementu jako czynnika wsparcia najmniejszych przedsiębiorstw.

¹ *Global Investor Focus. Sources of happiness*. Global Research, 31 maj 2006, s. 26.

² W regulacjach Komisji Europejskiej mikropożyczka (mikrokredyt) definiowana jest jako wsparcie nieprzekraczające 25 000 EUR (Commission Staff Working Document „*Microcredit for European small businesses*”, SEC(2004)1156, s. 5).

Geneza mikrofinansów

Mikropożyczka oraz sektor mikrofinansowy powstały oraz rozwinęły się w związku z pogłębiającym się na świecie problemem ubóstwa. To właśnie problem biedy był zaczątkiem do stworzenia elementarnego wsparcia dla najbardziej potrzebujących. Początki mikrofinansów oparte były na teoretycznych strukturach oraz silnej świadomości, iż pojawiła się nieodparta potrzeba pomocy osobom biednym. Uświadomiono sobie, iż wiele osób zasługuje na wsparcie oraz poświęcenie im większej uwagi, dlatego początkowo wiele krajów mikropożyczkę traktowało jako ważny instrument w walce z ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Później jednak zaczęto ją uznawać jako czynnik wspierający przedsiębiorcze inicjatywy, polegający na udzieleniu wsparcia w postaci zewnętrznego finansowania. Konsekwencją tego było powstanie i rozwój instytucji mikrofinansowych oferujących coraz więcej produktów nie tylko najbiedniejszym, ale również najmniejszym przedsiębiorcom potrzebującym finansowego wsparcia oraz osobom bezrobotnym w rozwijaniu postaw przedsiębiorczych. Obecnie sektor mikrofinansowy uznawany jest za istotny element wsparcia, który ulega ciągłej modyfikacji, rozwojowi, aby w jak największym stopniu realizować postawione przed nim cele.

Przykładem stosowania idei mikrofinansów są zakładane na całym świecie przez kobiety i mężczyzn grupy, których celem jest wspólne oszczędzanie, a następnie pożyczanie pieniędzy ich członkom. Inicjatywy tego typu podejmowane były między innymi w Ghanie i Afryce Południowej oraz implementowane do krajów europejskich już na początku ubiegłego stulecia³. Zastosowanie i przeznaczenie mikropożyczek w Europie jest trochę odmienne niż w Azji, Afryce, czy biednych krajach Ameryki Południowej i Środkowej. Jej celem jest pomoc bezrobotnym, osobom wykluczonym społecznie oraz przedsiębiorcom mającym problem z pozyskaniem środków na rozwój.

Impulsem do tworzenia instytucji mikropożyczkowych na świecie była próba znalezienia sposobu na walkę z ubóstwem. W 1971 roku chrześcijańska organizacja Opportunity International zaczęła udzielać mikropożyczek w Kolumbii. Również w Brazylii w 1973 roku Accion International udzieliła pierwszych w tym kraju pożyczek opartych na zasadzie solidarnej odpowiedzialności⁴. W 1974 roku w Indiach Ela Bhatt założyła stowarzyszenie kobiet pracujących na własny rachunek oraz udzieliła pierwszej mikropożyczki w wysokości 1,5 dolara amerykańskiego kobiecie, która sprzedawała zioła. Natomiast w 1976 roku pochodzący z Bangladeszu profesor ekonomii Mohammad Yunus⁵ stworzył

³ K. Molenaar: *Microfinance, its concepts and development, lessons to draw for Europe*. Materiał przygotowany na konferencję *Implementing the EU Microcredit Initiative. What can be learned from developing and transforming countries?*, styczeń 2009, s. 9.

⁴ B. Bartkowiak, S. Flejterski, P. Pluskota: *Fundusze i usługi pożyczkowe dla mikro, małych i średnich przedsiębiorstw*. Difin, Warszawa 2006, s. 55.

⁵ Mohammad Yunus w 2006 r. został laureatem pokojowej Nagrody Nobla, za stworzenie pionierskiej instytucji kredytującej ubogich. Określany mianem „ojca mikrokreduytów”, „bankiera ubogich” stworzył system wsparcia najuboższych, który został zaimplementowany na całym świecie.

bank dla osób najuboższych – Grameen Bank (Bank Wiejski)⁶. Uważany za ojca mikro-kredytów M. Yunus postanowił pomóc, widząc jak ludzie biedni są bezradni wobec swoich problemów, a banki nie chcą im pożyczać niewielkich nawet kwot uznając, że jest to zbyt kosztowne i ryzykowne. Usługi oferowane przez Grameen Bank umożliwiają skorzystanie z finansowego wsparcia osobom lub grupom osób nie dysponującym jakimkolwiek zabezpieczeniem, dzięki czemu mają one szansę nabyć niezbędne do prowadzenia działalności gospodarczej narzędzia, a uzyskując dochody redukują poziom ubóstwa⁷. Pierwszej mikro-pożyczki M. Yunus udzielił w kwocie 27 dolarów, które podzielił pomiędzy 42 osoby. Dzięki wsparciu pożyczkobiorcy kupili niezbędne narzędzia, które pozwoliły spłacić pożyczkę, zwiększyć dochody oraz poprawić los całych rodzin.

Idea bankiera ubogich spotkała się z dużym zainteresowaniem na całym świecie i jest stosowana w ponad 40 krajach Trzeciego Świata, także w Indiach, gdzie udało się do niej przekonać wiele kobiet. Pomysł M. Yunusa wykorzystują w tym kraju nie tylko organizacje pozarządowe, ale również instytucje państwowe, jak np. Narodowy Bank Rolnictwa i Rozwoju Wsi, który swój program do walki z ubóstwem oparł na mikropożyczkach. Grupy samopomocy pożyczkowej cieszą się w Indiach bardzo dużą popularnością, a ich liczba sięga 2,2 mln instytucji⁸. Również w innych częściach świata mikropożyczki cieszą się popularnością.

Rozwój działalności mikropożyczkowej w Europie można podzielić na dwie części. Pierwsza dotyczy krajów Europy Centralnej i Wschodniej, gdzie idea mikrofinansów zaczęła gwałtowną ekspansję od 1992 roku i rozwijała się w tempie średnio 67 proc. rocznie. Na szczególną uwagę zasługują takie kraje jak Polska, Rumunia, Bułgaria czy Słowacja, gdzie wzrost był największy. W krajach, w których nastąpiła zmiana systemów gospodarczych, zaczęto poszukiwać sposobu rozwinięcia w społeczeństwie postaw przedsiębiorczych, budowy gospodarki rynkowej. Druga część dotyczy Europy Zachodniej, w której działalność mikrofinansowa ma krótszą historię. Wyjątkiem są Francja i Wielka Brytania, w których mikropożyczek zaczęto udzielać od końca lat osiemdziesiątych XX wieku. Działalność mikropożyczkowa w Europie Zachodniej przybierała różne formy, od instytucji non profit i banków we Francji, publicznych instytucji finansowych w Finlandii, aż po banki oszczędnościowe i fundacje w Hiszpanii⁹. Obecnie zauważalny jest gwałtowny rozwój idei mikrofinansów w Unii Europejskiej, co jest również widoczne na szczelbu Komisji Europejskiej, która poprzez swoje instytucje aktywnie wspiera tego typu inicjatywy.

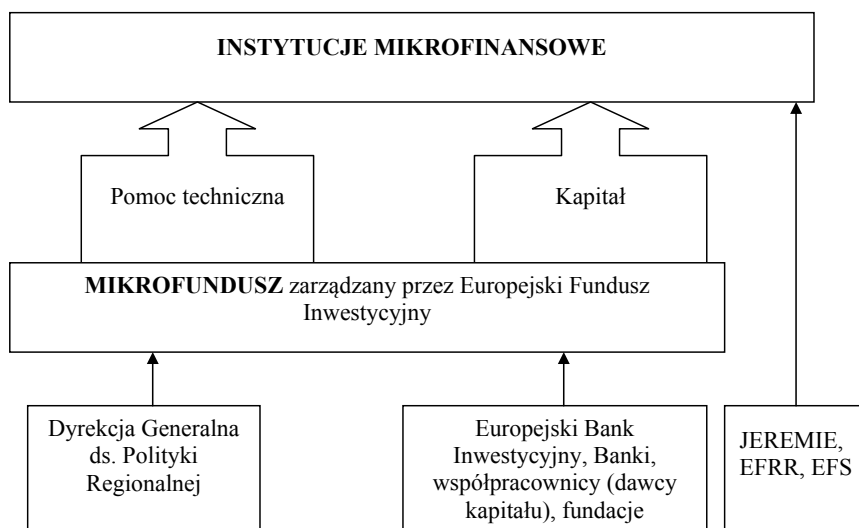
⁶ www.globaleducation.edna.edu.au/globaled/go/cache/offonce/pid/1533.

⁷ T. Ledwith: *Muhammad Yunus, microcredit pioneer and UNICEF partner, awarded Nobel Peace Prize*, www.unicef.org/infobacountry/bangladesh_36162.

⁸ K. Godlewski: *Bankier ubogich dostał pokojową Nagrodę Nobla*. K. Domagańska, Z. Kisiełowska: *Genialny pomysł noblisty zmienił życie hinduskiej wieśniaczki*. „Gazeta Wyborcza” 2006, nr 241.

⁹ *The development of microcredit in the European Union – A tool for growth and social cohesion – Executive Summary*. Banking and Finance in Europe, www.eurofi.net, s. 3.

Jedną z ostatnich inicjatyw Komisji Europejskiej jest projekt JASMINE (*Joint Action to Support Microfinance Institutions in Europe* – Wspólne Działania na rzecz Wspierania Instytucji Mikrokredytowych w Europie) – wspólna inicjatywa Komisji Europejskiej, Europejskiego Funduszu Inwestycyjnego oraz Europejskiego Banku Inwestycyjnego. Jest to instrument wsparcia technicznego mający pomóc instytucjom mikrofinansowym w zwiększaniu i poprawie swojego potencjału. Celem JASMINE jest zwiększenie podaży mikrokredytów w Europie poprzez udzielanie pomocy technicznej instytucjom mikrofinansowym, aby stały się wiarygodnymi pośrednikami finansowymi i dzięki temu łatwiej pozyskać kapitał (rys. 1). Ponadto JASMINE ma finansować działania pozabankowych instytucji finansowych, aby znacząco mogły zwiększyć skalę swojej działalności. Zadaniem inicjatywy jest zwiększenie dostępu do tradycyjnych usług bankowych, w tym również zasilenia finansowego, mikro i małym firmom oraz osobom bezrobotnym lub obecnie zatrudnionym, które planują rozpocząć działalność gospodarczą. W pierwszej kolejności ma być prowadzona 3-letnia faza pilotażowa, która rozpoczęła się w 2009 roku, z przeznaczonym na ten cel kapitałem 50 milionów euro¹⁰. Szacuje się, że pozwoli to ograniczyć lukę popytową w zakresie środków finansowych wśród wymienionych grup, dzięki udzieleniu ponad 700 tysięcy mikrokredytów (mikropożyczek) w przybliżonej kwocie ok. 6 miliardów euro¹¹.

Rys. 1. Idea inicjatywy JASMINE

Źródło: opracowanie własne na podstawie *A European initiative for the development of micro-credit in support of growth and employment*. Bruksela, grudzień 2007, COM(2007) 708 final/2, s. 29.

¹⁰ http://ec.europa.eu/enterprise/sme/fund_tools.

¹¹ http://ec.europa.eu/regional_policy/funds.

Do inicjatywy mogą przystąpić również banki, które będą chciały uczestniczyć w procesie wsparcia, rozwoju instytucji mikrofinansowych.

Modele działalności mikropożyczkowej

Mikropożyczki w krajach europejskich udzielane są według kilku modeli, które z sukcesem spełniają swoją misję w zakresie rozwoju przedsiębiorstw oraz wzrostu dostępności produktów bankowych, zwłaszcza wśród przedsiębiorstw wykluczonych z orbity rynków finansowych.

Sukces występujących w poszczególnych krajach modeli działalności mikropożyczkowej zależy od wielu czynników, między innymi takich jak obowiązujące w danym kraju regulacje odnoszące się do działalności mikropożyczkowej. Do pozostałych zaliczyć można również strukturę podmiotową oraz zaangażowanie się w udzielanie mikropożyczek największych aktorów (podmiotów), w szczególności banków państwowych, banków komercyjnych oraz nastawienia lokalnych instytucji do kooperacji i współdziałania w celu zwiększenia rozmiarów prowadzonej działalności oraz wzrostu jej efektywności.

Europejska działalność mikropożyczkowa charakteryzuje się funkcjonowaniem trzech głównych modeli, które w niektórych krajach mogą się nieznacznie różnić:

- model z dominującą publiczną instytucją zaangażowaną w mikropożyczki (mikrofinanse),
- model z lokalnymi instytucjami (stowarzyszeniami, zrzeszeniami) zaangażowanymi w problem socjalnego włączenia i rozwoju ekonomicznego dzięki bliskości działających podmiotów,
- model, w którym w centrum działalności mikropożyczkowej znajdują się banki¹².

Model z dominującym podmiotem publicznym zaangażowanym w działalność mikropożyczkową występuje na przykład w Belgii (Fonds de Participation) czy w Niemczech (KfW Bank). W modelu tym publiczna instytucja angażuje publiczne środki w działalność mikropożyczkową w celu rozwoju ekonomicznego przedsiębiorstw oraz ograniczenia wykluczenia socjalnego społeczeństwa. Model ten opiera się również na pośrednikach oferujących mikropożyczki, którzy zapewniają dostęp do środków finansowych nie tylko małym ryzykownym podmiotom, klientom banków, ale również pozostałym mającym utrudniony dostęp do jakiegokolwiek finansowania. Model ten preferuje znaczne pożyczki, takie jak StartGeld jeden z najbardziej popularnych produktów KfW (powyżej 30 tys. euro), czy udzielane przez the Fonds de Participation pożyczki przekraczające 20 tys. euro. Przyczynia się on do znaczącego rozwoju wsparcia najmniejszych przedsiębiorstw (ponad 10 mln euro na mikropożyczki w Fonds de Participation, ok. 20 mln euro na mikropożyczki w KfW) jednak nie tak znacznego i charakteryzującego się sukcesem jak działalność organizacji pozarządowych zorientowanych na udzielaniu mikropożyczek (ok. 20 mln euro – Prince's

¹² *Review of the micro finance sector in selected western european countries: organization, dynamics and potential development.* The Microfinance Platform, July 2007, www.planetfinance.org.

Trust, 35 mln euro – ADIE). Rozmiary działalności mikropożyczkowej prowadzonej przez publiczny bank są ograniczone dostępnością środków publicznych. Instytucja ta odczuwając brak prywatnych funduszy, nie może spowodować działania efektu dźwigni funduszy publicznych. Model ten w przypadku zaangażowania się dużych podmiotów państwowych może przyczynić się do zwiększenia innowacyjności oraz efektywności współpracy instytucji prywatnych, w tym również do zwielokrotnienia funduszy oraz dywersyfikacji sieci dostępu do usług.

Drugi model, charakteryzujący się występowaniem lokalnych zrzeszeń, stowarzyszeń wspierających rozwój gospodarczy, opiera się na bliskim kontakcie z klientami oraz elastyczności w działaniu. Model ten charakteryzuje się dwoma cechami. Pierwsza to rozdrobnienie systemu z inicjatywami o skali lokalnej, wysokimi kosztami funkcjonowania, niewielką efektywnością oraz utrudnionym dostępem do funduszy na wsparcie dla przedsiębiorstw. Przykładem mogą posłużyć Włochy, Portugalia, centra start-up w Niemczech oraz większość CDFIs w Wielkiej Brytanii które udzielają kilkudziesięciu mikropożyczek w ciągu roku. Efektywność instytucji lokalnych jest dużo mniejsza niż tych, dysponujących większymi kapitałami, które umożliwiają zwiększenie skali działania i liczby udzielanych mikropożyczek. Mniejsza efektywność instytucji lokalnych wynika także z konieczności poświęcenia większej ilości czasu na zarządzanie, w celu określenia w skali każdej organizacji własnych procedur i przepisów kredytowych, metodologii prowadzonych szkoleń, powoduje to większe jednostkowe koszty stałe niż w przypadku większych instytucji, w których koszty stałe związane z przygotowaniem procedur, aplikacji kredytowych, koszty zarządzania rozkładają się na większą ilość udzielonych mikropożyczek.

Możliwością zwiększenia potencjału oraz efektywności przez lokalne instytucje jest rozpoczęcie kooperacji w ramach stworzonych sieci instytucji. W celu zwiększenia efektywności oraz ograniczenia kosztów może być pomocne stworzenie zasad kooperacji i współpracy. Pozwoli to również ograniczyć koszty stałe, które mogą być podzielone na członków stowarzyszenia, co może spowodować zwiększenie dźwigni w wykorzystaniu środków na wsparcie. Również stworzenie wspólnej marki i znaku firmowego instytucji będących członkiem stowarzyszenia zwiększy nie tylko efektywność prowadzonej działalności, ale również rozpoznawalność wśród przedsiębiorców (np. we Francji Initiative Réseau skupia ponad 300 lokalnych instytucji).

Inną możliwością rozwoju może być systematyczny lecz powolny rozwój prowadzonej działalności przez poszczególne organizacje mikropożyczkowe. Dzięki zwiększaniu skali prowadzonej działalności oraz rosnącej efektywności wiele instytucji obecne rozmiary osiągnęły po kilkudziesięciu latach działalności. Przykładem jest francuskie ADIE czy Price's Trust w Wielkiej Brytanii, które samodzielnie prowadząc działalność osiągnęły skalę działania umożliwiającą udzielanie kilku tysięcy mikropożyczek rocznie. Wymienione instytucje są dowodem, na możliwość osiągnięcia sukcesu dzięki równomiernemu i stabilnemu wzrostowi.

Druga cecha to trudności z osiągnięciem finansowej efektywności, nawet w przypadku znacznego potencjału rynku docelowego. Wyzwaniem instytucji mikropożyczkowych jest dążenie do zwiększania finansowego potencjału swojej działalności. Nawet największe instytucje informują, iż z trudnością pokrywają koszty swojej działalności dzięki środkom publicznym lub prywatnym. Osiągnięcie tych celów będzie możliwe między innymi dzięki wzrostowi potencjału produkcyjnego.

Kolejny model charakteryzuje się występowaniem w jego centrum instytucji bankowych. Wiele banków zaczyna dostrzegać korzyści z udzielania mikropożyczek, oferując takie produkty swoim klientom. Występują jednak takie, które niechętnie podchodzą do tego typu działalności, uważając ją za zbyt ryzykowną i mało efektywną. Liderem w oferowaniu produktów mikropożyczkowych jest portugalski Millennium bcp, który w swoich wyspecjalizowanych oddziałach wspiera najbardziej potrzebujących klientów. W innych krajach (Belgia, Francja, Wielka Brytania) banki również rozwijają ofertę produktów mikrofinansowych, ale z zamiarem inwestowania w instytucje mikrofinansowe. Z pewnością banki mogłyby zostać znaczącym wsparciem sektora mikrofinansowego, zwłaszcza w zakresie zwiększenia efektywności, skali działania. Ich większe zaangażowanie w działalność mikrofinansową znacząco przyspieszyłoby rozwój sektora.

Podsumowanie

Przedstawione w opracowaniu modele działalności mikropożyczkowej w Europie z pewnością będą się rozwijać i ewoluować. Kraje z dominującą instytucją mikropożyczkową o znacznym udziale w rynku, prawdopodobnie z większą uwagą będą śledzić ich działalność, zwłaszcza w czasach kryzysu, gdy źródła zasilenia takiej instytucji dodatkowym kapitałem są znacznie ograniczone. Może to wywołać presję i odpowiedzialność na innych uczestników (banki, zrzeszenia) w rozwoju systemu, zwiększeniu skali działania i efektywności.

Kraje w których dominują publiczne instytucje mikropożyczkowe, mogą stanąć w obliczu wykreowania instytucji dominującej oraz większej współpracy i kooperacji mniejszych podmiotów, w celu zwiększenia skali ich działania oraz wsparcia przedsiębiorców. Działania te mogą być pomocne w zwiększeniu rozpoznawalności instytucji mikropożyczkowych, zwłaszcza wśród ich potencjalnych beneficjentów. Ponadto mogą zwiększyć możliwość pozyskiwania funduszy na działalność oraz poprzez standaryzację procedur, produktów ograniczyć koszty działalności. Może to również przyczynić się do zwiększenia wsparcia ze strony instytucji publicznych, które będą przekonane o celowości inwestycji. Ogromną rolę mogą odegrać banki, które mając doświadczenie mogą pomóc w rozwoju systemu, poprzez zwiększenie liczby udzielanych mikropożyczek oraz prowadzić do rozwoju nowych form wsparcia, nie tylko dla przedsiębiorstw będących w fazie inkubacji, startu, ale również znajdujących się na późniejszych etapach, poprzez oferowanie produktów

mikroubezpieczeniowych czy tworzeniu funduszy *Venture Capital*, w tym również *Seed Capital*.

MICROFINANCE ACTIVITY IN EUROPEAN COUNTRIES

Summary

Microfinance is not really something novel. Savings and credit groups have existed for longer periods and were set up by men and women all over the world for many reasons. There are three main models microfinance activity in Europe. The first is model dominated by large public actors with commitment to microfinance. The second – dominated by local associations committed to social inclusion and economic development. And the last model with banks in the middle of the spectrum activity.

The model and success in each country is very dependant on structural factors, such as the regulation in place for the microfinance sector. But other factors are also important, such as the commitment to microfinance of very large actors, especially public banks, financial intermediaries. The organizational models of the MFI sector in Europe will evolve. Also involvement of banks and European Commission should help the sector to gain scale, increase microcredit volumes and develop new innovative products such as micro-insurance or VC.